

NÉPÜNK ÉS NYELVÜNK

KÖZÉRDEKŰ FOLYÓIRAT

VIII. ÉVF.

1936. ÁPRILIS

4. SZÁM

Nyelvjáráskutatás, népnyelvkutatás

Sok szó esett már nálunk is, másutt is a nyelvjáráskutatásról, de annál kevesebb a népnyelv-tanulmányozásról. Pedig a kettő nem azonosítható egymással: tárgyban, a tárgy felfogásában és feldolgozásának módjában egyaránt különböznek ezek egymástól. A nyelvjáráskutatás a nyelvjárásokat és ezeknek egymáshoz való viszonyát vizsgálja, a népnyelvkutatás tárgya pedig az egész népnyelv, az egyes nyelvjárásokban megnyilatkozó általános népi jelleg. Megkülönböztetésünkben tehát a népnyelv és nyelvjárás fogalmából kell kiindulnunk.

A nyelvjárás nem azonosítható a népnyelvvel, mert úgy viszonylik ahhoz, mint rész az egészhez: kevesebb annál s mégis lehetnek olyan megkülönböztető jegyei, amelyek más részekben (más nyelvjárásokban) nincsenek meg. A nyelvjárás tehát a népnyelvnek bizonyos földrajzi határokron belül lényegében egységes jellegű csoportja. Ebből egyszermind az is következik, hogy a nyelvjárás fogalmának három olyan mozzanata van, amely a nyelvjáráskutatásra irányítólag hathat: 1. Mivel a népnyelvnek része, kereshetjük benne, hogy mi a sajátosságosan népies az irodalmi és köznyelvvvel szemben. 2. Mivel a nyelvjárás egysége bizonyos területhez van kötve, felmerülhet a földrajzi elterjedésnek s a nyelvjáráshatárok vizsgálatának szempontja. 3. Mivel a nyelvjárás lényegében egységes jellegű, felmerülhet a lényeges jegyek kiemelésének gondolata s ezzel kapcsolatban a többi nyelvjárásoktól való különbségeknek s végző fokon a nyelvjárások osztályozásának szempontja.

S ha végigtekintünk nyelvjárási irodalmunkon a magyar nyelvjáráskutatás elméletét jó ideig s gyakorlatát úgyszólván mind máig ez a három mozzanat s a belőle következő szempontok irányították: keresték a nyelvjárás népies elemeit (népies hangalak, jelentés és szerkezet, tájszók), földrajzi kiterjedésének

határait, több ízben megpróbálkoztak a nyelvjárások osztályozásával s a földrajzilag meghatározott nyelvjárások jellemző sajátságainak egybeállításával.

A fejlődés eddig tehát határozott irányt mutat: a rendszerezés felé törekszik s éppen ezért sok részletet elhagy. Ez magában persze még nem lett volna baj, ha eszközüll használták volna a további kutatás irányítására. De ez az egész eljárás hamarosan tartalmatlan formává merevedett és igen sok gyűjtő addig sem jutott el, hogy nyelvjárásának sajtószertű problémáit meglássa! Hozzájárult persze ehhez a megmerevedéshez egyrészt BALASSA összefoglaló munkája (*A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése* 1891), másrészt SZINNYEI *Magyar Tájszótára* s harmadsorban a hangtörvények kivételnélküliségéről szóló tanítás. BALASSA könyve mintegy szankcionálta a kezdő kutató számára a leíró, szelektáló, földrajzi szempontú és osztályozó nyelvjárás-kutatást. A *Magyar Tájszótár* pedig döntő hatással irányította a nyelvjárás (szó)anyag szelektálását: csak az alakszerinti (értsd: szabályos hangváltozással meg nem magyarázható!), jelentésszerinti (értsd: a köznyelvben ismeretlen jelentésű) vagy tulajdonképpen (a köznyelvben teljesen ismeretlen) tájszókat tartották feljegyzésre méltóknak. A „hangtörvényekkel“ (pl. *ízés, özés* stb.) megmagyarázható jelenségekre pedig rendszerint kevés példát hoztak fel, mivel meggyőződésük szerint a hangtörvény ugyanazon fonetikai feltételek mellett mindig ugyanúgy érvényesült. Mindennek természetes következménye az lett, hogy a nyelvjárás-tanulmány igen sokszor csak ritkaságok gyűjteményévé vált s elvesztette a nyelvjárás életével való kapcsolatát.

Rendszerint hozzájárult ehhez még két más fogyatékoság is: a nyelvtörténeti szempontot egészen vagy nagy részben nélkülözték nyelvjárás-tanulmányaink s még leíró szempontból is nagyon egyoldalúak voltak: a hangtani rész mellett alig-alig nyújtottak némi kis alaktant, még kevesebb mondattant és jelentéstant. Sajátságosan alak-, mondat- vagy jelentéstani problémát nagyon ritkán láttak meg a nyelvjárás-kutatók.

Nem egyszer a fonetikai készületlenség is megfigyelhető a nyelvjárás-tanulmányokban (különösen a kettőshangzók leírásánál). Hangsúly- és hanglejtésbeli kérdésekkel szinte egyáltalában nem foglalkoznak. Az újabb nyelvészeti szempontok pedig teljesen kimaradtak a legtöbb nyelvjárás-tanulmányból: Nem vizsgálják meg részletesen a nyelvjárásban ismeretes alakváltozatokat (pl. *édés ~ idés ~ idés*), ezeknek egy helyütt és egy korban való használatát (pl. nemzedékek, családok, községek sze-

rint oszlanak-e meg? stb.); nem térnek ki a szóhangulat kérdésére (pl. *apa* és *atya*, *eb* és *kutya*; egyes helyeken *pógár* és *paraszt* stb. szavak hangulati különbségei), nem dolgozzák ki teljesen a lexikális különbségeket (pl. hiányzó kifejezések s ezek helyettesítése); nem vizsgálják meg a nyelvjárás artikulációs bázisát stb., stb. A fonológiai szempontok természetesen még nem is szerepelhetnek eddigi nyelvjárásstanulmányainkban, mivel a fonológia maga is csak a legújabb korban fejlődött ki.

Elméletben már igen régóta követelik nyelvészeink a történeti szempontú nyelvjárásstanulmányt, de a gyakorlatban még igen messze állunk ennek tökéletes megvalósulásától. Kísérletek ugyan történtek már, de a kompromisszumos megoldásnál nem igen jutottak tovább, vagy összezavarták a leíró és történeti szempontokat vagy leíró rendszert adtak s egyes helyeken történeti szempontból is próbálták megmagyarázni a jelenségeket. Éppen ezért talán nem lesz felesleges néhány szóval kitérnünk erre a kérdésre.

A nyelvjárások történeti tárgyalása kétségtelenül igen nehéz feladat s rendszerint meghaladja a kezdő kutató képességeit. Ezen nem is igen esodálkozunk, ha meggondoljuk a kutató elé meredő akadályokat: 1. A nyelvjáráskutatónak rendszerint nem áll rendelkezésére nagyobb terjedelmű nyelvjárási emlék, amely a nyelvjárás régi korbéli állapotáról tájékoztatná, tehát egyrészt más nyelvjárások és a köznyelv mai adataiból, másrészt ugyanezeknek régibb adataiból, végül a magyar nyelvtörténet tanuságából kellene nyelvjárásának régibb állapotát rekonstruálnia, tehát valóságos kis nyelvhasznító munkát kellene elvégeznie. 2. Nyelvjárásának lehetőleg teljes nyelvkincsét ismernie kellene, hogy következtetéseit sok adattal ellenőrizhesse. 3. Nem állanak rendelkezésére olyan utasítások, amelyek a teljes nyelvkincs leíró és történeti feldolgozására útmutatóul szolgálhatnának (erre vonatkozó utasításaink leginkább csak fonetikai és hangtörténeti kérdésekre terelik rá a kutató figyelmét). 4. Nem áll a kutatók rendelkezésére olyan nyelvtörténeti kézikönyv, amely a szintézisben is, részletkérdésekben is megbízható kalauz lenne.

Ezek figyelembevételével könnyen megérthetjük, hogy történeti szempontú nyelvjárásstanulmányaink messze elmaradnak a kitűzött céltől. Hozzájárul ezekhez még az is, hogy a kutatók jó része a történeti módszert sem igyekezett tisztázni magában.

A nyelvtörténeti vizsgálatnak három fontos és egymástól különböző módszere van s ezek nem egyenlő értékűek a nyelvjáráskutatás szempontjából: a) A d e s c e n d e n s tárgyalási

mód (régibb nyelvallapotból az újabb felé való haladás) legfeljebb csak egyes részletkérdések tárgyalására alkalmas (pl. mi lett a nyelvjárásban az egykori *ly* hangból stb.), de egy egész nyelvjárástanulmány szintézisének alapjául nem szolgálhat, mert a kiindulópont nyelvallapota csak többszörös következtetéssel rekonstruálható, éppen azért bizonytalan s a kiindulás időpontja sem állapítható meg pontosan (melyik kor nyelvallapotából induljunk ki nyelvjárásunk magyarázatában?). b) Az *a s c e n d e n s* módszer. (a mai nyelvallapotból régebbre való következtetés) részletkérdésekben és a szintézis alapjaként egyaránt használható. Előnye, hogy a mai nyelvallapot rendszerét is bemutatja (leírás, synchronia) s e rendszer egyes tagjainak történetét addig követhetjük az időben visszafelé, ameddig a különböző adatokkal és módszerekkel módunkban áll. Ezzel szemben hátránya, hogy nem fedi fel elég világosan a nyelv életében működő hatóerőket s a nyelvjárás esetleges elavult jelenségei kiesnek e rendszerből. 3. *T r a n s c e n d e n s*nek nevezhetném a nyelvtörténeti tárgyalásnak azt a módját, amikor a kutató nem a jelen vagy mult nyelvallapot egységes rendszerét igyekszik kideríteni és megértetni, hanem a változások folyamatait s e folyamatoknak egymáshoz való viszonyait vizsgálja (pl. nem az érdekli, hogy mai *ű* hangunknak mik voltak az előzményei, vagy hogy a korábbi *i* hogyan fejlődött később, hanem azt vizsgálja, hogy a magánhangzónyúlásnak stb.-nek, melyek a speciális esetei, mely korban játszódnak le ezek a változások, kapcsolatosak-e ezek más változásokkal is stb.), tehát mintegy a nyelv életében megnyilatkozó sokféle változás hierarchiáját igyekszik kiutatni s ezzel a speciális változásokat érthetővé tenni. Ennek a módszernek az az előnye, hogy a hangtanban és jelentésstanban könnyen áttekinthető, meglehetősen következetes változásrendszer állíthatunk fel, azonkívül jó segéd munkáink is vannak e módszer megvalósítására a magyar nyelvészetben (HORGER: *A magyar nyelvjárások**; GOMBOCZ: *Jelentésstan*), de hátránya, hogy elsikkasztja a nyelvjárás jelenségeinek synchronikus összefüggéseit s hogy az alaktanban és mondattanban ilyen rendszer nem állítható fel s éppen azért ezek ilyen módszerrel nem vizsgálhatók.

Még a történeti szempont hiányánál is sajnálatosabb fogyatékosága nyelvjárástanulmányainknak a nyelvjárási különbségek, sőt különösségek (nem egyszer „nyelvjárási csoda-

* Rövidesen meg fog jelenni Horger magyar hangtörténete, amely valószínűleg az egész magyar hangtörténet transzcendens összefoglalását fogja nyújtani.

bogarak“) hajhászása. A lényeges jegyek kidomborítására való törekvés vázlatossá, vértelenné tette e tanulmányok legnagyobb részét. A túlzott szelektálással meghamisították tárgyukat, a nyelvjárás ábrázolását. A nyelvjárás nyelvkincsében ott lüktet az élet s a nép egész lelke tükröződik nyelvében a hozzáértők előtt. Megismerhetjük belőle az illető vidék műveltségét, kisszerű életének történeti mozzanatait, hagyományait, nem egyszer szokásait, társadalmi formáit és még sok-sok részletét a népeletnek. De mindez elsikkad a nyelvjárástanulmányokban. Megfigyelhető minden nyelvjárásban a közösség formaadó ereje, a nyelv életének számtalan megnyilvánulása, — de persze nem a vázlatos nyelvjárástanulmányok lapjairól.

A népryelv ugyanis nemcsak a köznyelvtől és irodalmi nyelvtől eltérő sajátosságok összessége, hanem egy bizonyos nyelvkincs átöröklése és továbbfejlődése. De ebben a nyelvkincsben természetesen olyan elemek is vannak, amelyek a köznyelvben és irodalmi nyelvben is fellelhetők. Ezért ha a népryelv vagy a nyelvjárások nyelvkincsét vizsgáljuk, tekintettel kell lennünk e nyelvkincs összes elemeire. Csak így rajzolhatunk hű képet e nyelvkincs hierarchiájáról, szerkezetéről (leíró nyelvjárás-kutatás) és történeti életéről (történeti nyelvjárás-kutatás). De nemcsak a nyelvjárás hűbb megismerése szempontjából kell a teljes nyelvkincs feldolgozására törekednünk, hanem az egyetemes magyar nyelvtudomány szempontjából is. Minden magyar nyelvész tapasztalhatta, hogy sok esetben szükség lenne valamely a köz- és irodalmi nyelvben is meglévő kifejezés, szó vagy alakváltozat népryelvi előfordulására, de ez hiányzik gyűjteményeinkből. Nem egyszer előfordult az az eset is, hogy valamely szót, változatot, jelentést vagy szerkezetet köznyelvnek vélt a kutató s azért nem jegyezte fel, máskor pedig a köznyelvben is meglévő jelenséget tüntette fel népryelvinek. De szükség van a teljes nyelvkincs nyilvántartására azért is, mert a köznyelv és irodalmi nyelv is hat a népryelvre s annak nyelvjárásaira és megfordítva, ezek is hatnak az előbbiekre. Pl. az *iroda*, *járda*-féle nyelvújítók-alkotta kifejezések lekerültek a népryelvbe, az *ákombákom*, *bárgyú*, *burgonya* és még sok más szó pedig a nyelvjárásokból került a köz- és irodalmi nyelvbe.

Az anyaggyűjtés és a nyelvjárásokat ismertető részlettanulmányok korában a helyes és módszeres elv csak az lehet, hogy minden egyes nyelvi közösségnek (nyelvjárásnak, csoportnyelvnek) nyelvkincsét a maga egészében vizsgáljuk meg s az adatokat csak a lehetőleg teljes számú részlettanulmány megjelenése után a nagy összefoglalásban szabad selejteznünk. Ekkor

maguk az adatok nyújtják majd a kiválogatás szempontjait (pl. a népnyelvben mindenütt előforduló sajtások, sok helyütt vagy csak ritkán, szórványosan előforduló sajtások; az utóbbi két csoport térképezhető), de addig nem láthatjuk előre, hogy mi a fontos és mi a kevésbé fontos!

A jövő nyelvjárás kutatásában tehát ne a nyelvjárás földrajzi határainak és legjellemzőbb sajtásainak vizsgálata, hanem a népi nyelvkincsnek lehetőleg teljes számmal való összegyűjtése és feldolgozása legyen a fő szempontunk. Az így megírandó nyelvjárás tanulmányok hűbb képét fogják nyújtani az illető nyelvjárásnak s így a nyelvjárás tanulmányozásnak is, de a magyar leíró és történeti nyelvtudománynak is nagyobb hasznára lesznek.

Az ilyen módon megírt nyelvjárás tanulmányok a népnyelv kutatás céljait is szolgálhatják.

*

De mi is hát ez a népnyelv kutatás? Nem más, mint a népnyelvnek tudományos vizsgálata. A népnyelven pedig a nép által használt nyelvet értjük (amint irodalmi nyelven az írók által használt nyelvet). A népnyelv és népnyelv kutatás kifejezésekben tehát nem a különbségeken s azok vizsgálatán, hanem az egyezéseken van a hangsúly. A nyelvjárás kutatás a népnyelv kutatással szemben analitikus munka (a részek egységét hangsúlyozza), a népnyelv kutatás pedig a nyelvjárás kutatással szemben szintetikus eljárás: a népnyelv közös sajtásait és életjelenségeit vizsgálja, amelyek minden nyelvjárásban fellelhetők (tehát a népnyelvnek mint egésznek egységét keresi). Ha pl. azt vizsgálom, hogy az 'együgyű, gyámoltalan ember' kifejezésére egyes nyelvjárások milyen szokat, szólásokat vagy ezeknek milyen alakváltozatait használják s az egyes nyelvjárások sajátos kifejezéseit megmagyarázom (pl. *gyüge*, *gyagya* stb.), akkor a nyelvjárás sajtásokat hangsúlyozom, tehát nyelvjárás kutatást végzek; de ha egyes kifejezésekről megállapíthatom, hogy a népnyelvben általános használatúak s a népnyelv általános jellegéből magyarázhatók (pl. *hüle* ~ *hülye* 'hülvő' → 'oktalan' nemcsak egyes nyelvjárásokban van meg s a hülyének ilyen szemléletből fakadó elnevezése nemcsak egyes nyelvjárások sajátja), akkor a népnyelvi (nyelvjárások feletti) mozzanatokot hangsúlyozom s népnyelvtanulmányozást végzek.

A népnyelv kutatás tehát a nyelvjárás kutatással szemben általánosabb: az egész magyar népnyelvben megfigyelhető jelensé-

gek vizsgálata s ezeknek a néplélekből s a népi életmódból való magyarázata. (Hasonló tanulmány tehát, mint a néprajz, népi ornamentika, népköltészetten általános része s a néplélektan.*) Ilyen irányú népnyelvkutatásra nagy szükség lenne, mivel itt még a kezdet kezdetén sem vagyunk. A népnyelvnek ilyen irányú vizsgálatával nagy szolgálatot tehetett volna a *Magyarság Néprajza* a magyar nyelvtudománynak és néplélektannak. De erre nem gondoltak e mű szerkesztői: megírták a magyar nyelvjárások, a népies szólások és népies stílus ismertetését — csak éppen a népnyelv néprajzi és néplélektani vonatkozásairól nincs semmi e műben. (M. Népr. III. köt.)

Egy-egy vidék nyelvkincsének leírásánál tehát számolnunk kell egyrészt a különös sajátosságokkal (nyelvjáráskutatás), másrészt pedig a közös jelenségekkel (népnyelvkutatás).

Kérdés, hogy az így felfogott népnyelvkutatásnak van-e a saját tárgyához alkalmazkodó sajátos módszere.

Mindenesetre van. Ilyen módszer egyrészt a produktív és receptív nyelvkincs megkülönböztetése és vizsgálata, másrészt pedig a nyelv stílusrétegeinek vizsgálata, valamint a nyelv szociális lélektani megfigyelése és leírása.

Az egyező nyelvi sajátosságok létrejötte és fennmaradása a társas érintkezés formáiból érthető meg. Egy-egy nyelvközösség tagjai hatnak egymásra a nyelvük kialakításában, mert alkalmazkodniuk kell a kölcsönös megértéshez. Így az egyéni nyelv „vadhajtásai” rendszerint nyomtalanul eltűnnek s a közösség nyelvét legtöbbször nem is érintik. De nemesak ilyen utólagos kiegyenlítődesben áll a közösség hatóereje, hanem irányítja ez már a beszélő egyén gondolkodását, beszédképességét s megnyilatkozását is: a környezet által használt nyelv annyira sajátjává lesz az egyénnek, hogy már megnyilatkozásának szándékában vagy tudattalan folyamatában is a közösség forma-kincse irányítja. Pl., ahol a 'Pferd' fogalmát csak a *ló* szóval fejezi ki egy nyelvközösség, ott a népi egyén is ezt a szót használja szinte kivétel nélkül. De minden közösségben vannak olyan szók és kifejezések, amelyeket napról-napra használnak az egyének, amelyeknek tehát igen erős a felújulási készségük. Beszéd közben rendszerint ilyen szókkal, kifejezésekkel élnek, ezek tehát annak a nyelvkincsnek produktív elemei. Ezzel szemben minden népnyelvi közösségben van egy csomó olyan szó és kifejezés, amelyeket megértenek ugyan,

* E szót nem teljesen a Wundt-féle *Völkernpsychologie* értelmében használjuk, mert a néplélek nemzetközi vonatkozásaira itt nem gondolunk.

de nem használnak [pl. *író* 'Schriftsteller', *lámpa*; *téli-kabát*, *konyhakés*, *szémüveg* stb.; az utóbbi hármát a gamási (Somogy m.) népnyelv pl. a *nagykabát*, *nagykés*, *ókula* szavakkal helyettesíti], amelyeket tehát az illető népi nyelvkinces receptív elemeinek nevezhetünk.

A produktív (a népi megnyilatkozásban használt) nyelvkincesen belül ismét megkülönböztethetjük a mindennapi beszédben lépten-nyomon használt (tehát inkább aktív) elemektől a csak bizonyos alkalmakkor, bizonyos beszéd-stílusban használt (tehát inkább passzív vagy alkalmi, stiláris jellegű) elemeket. A gamási (Somogy m.) népnyelvben az *apa* pl. általában használt szó a mindennapi beszédben, de ismeretlen a káromkodás és ima nyelvében, az *atya* alak viszont megvan az utóbbi két beszéd-stílusban, de ismeretlen a mindennapi beszédben. Az *apa* szó itt tehát az aktív, az *atya* pedig a passzív (alkalmi, stiláris) nyelvkinceshez tartozik. Ugyanitt aktív jellegű szó a *mónár*, de stiláris jellegű ennek *molnár* alakja, amely csak népdalban fordul elő. (*Kérdi ja molnár mi lesz !! vacsorára...*) Stiláris jellegűek minden népnyelvben a népdalok, népmesék, gyermek- és dajkaversek, ill. a gyermek- és dajkanyelv sajátos szavai is.

Kérdés, hogy szükség van-e a népnyelvkutatás szempontjából a produktív és receptív nyelvkinces megkülönböztetésére s előbbin belül az aktív és passzív (alkalmi, stiláris) réteg szétválasztására. Könnyű belátni, hogy igenis szükség van erre a nyelvéletének helyes megértése szempontjából. Kétségtelen ugyanis, hogy az aktív jellegű produktív nyelvkinces (tehát a leggyakrabban használt szók, kifejezések, szerkezetek) hatnak elsősorban az egyén nyelvhasználatára (különösen az analógiával alkotott kifejezésekben, az artikulációs bázis meghatározásában), s a receptív nyelvkinces ezzel szemben úgyszólván semmi hatással nincs a nyelv életére. Hatás szempontjából e kettő között áll a passzív (alkalmi, stiláris) jellegű produktív nyelvkinces (népdalok, népmesék, káromkodások, vallásos vonatkozású megnyilatkozások stb. sajátos kifejezései). Ezek persze igen sok esetben az aktív-produktív nyelvkinces hatása alá kerülhetnek, de ellent is állhatnak annak. Úgy látszik, a nyelvkincesnek ez a stílusrétege (a gyermek, ill. dajkaversektől eltekintve) állandóbb, konzervatívabb természetű. A népnyelvi szótárakban tehát szükséges lesz e stílusrétegek megjelölése is.

Figyelemmel kell lennie a népnyelvkutatóknak a produktív (ezen belül aktív és stiláris) és receptív nyelvkinceshez tartozó elemek kategóriájának egymásba való átcsapására is. Ilyen je-

lenség lenne a gamási népnyelvben, ha pl. a stiláris jellegű *molnár* aktív jellegűvé lenne s kiszorítaná a *mónár* alakot.

Meg kell figyelniünk egy-egy vidék népnyelvének tanulmányozása közben a nemzedékek nyelvhasználatában gyökerező különbségeket is. Az idősebb nemzedék rendszerint konzervatívabb s az ifjabb — különösen újabban: az iskola, újság, könyvek, város hatása alatt — közelebb áll a köznyelvhez. Az említett kategória-beli átesapásokkal itt is számolnunk kell. Gamáson pl. már csak a legidősebb nemzedék (60 év körüliek és azon túl) használja a *teként*, *riként*, *noszént*, *oskola*-féle régiesebb szóalakokat, de találkozunk ezekkel néha az ifjabb nemzedék nyelvében is, csak hogy stiláris változatokként: akkor, amikor az idősebbek beszédmódját gúnyolják. A legidősebb nemzedék aktív jellegű e szókinése az együtt élő ifjabb nemzedék nyelvében már csak stiláris jellegű!

Meg kell vizsgálnia a népnyelvkutatónak a népi nyelvkinés eredetét is. Vannak a nyelvkinésnek olyan elemei, amelyek kezdetől fogva népi használatúak (tehát eredeti népi elemek). De vannak mindenütt átvett elemek is. Ezek vagy felülről jöttek (a köznyelvből v. irodalmi nyelvből, mint pl. az u. n. kultúrszók — *minisztér*, *könyv*, *újság* stb. — vagy a nyelvújítás alkotásai — *járda*, *iroda* stb. —) vagy valamely mesterségnyelvből, ill. osztálynyelvből (katonai, diák, orvosi stb. nyelvből), vagy pedig közvetlenül valamely idegen nyelvből (pl. németből stb.). Érdekes lehet az átvett elemek terjedésének útja. Az erre vonatkozó német kutatások szerint a felülről (köznyelvből) lekerült kultúrszók terjedési iránya a nagyobb centrumból a kisebb centrumok felé való haladás (pl. nagy város → kisebb város → falu) s e centrumokból mindig sugárszerűen (minden irányban) terjed tovább a kultúrszó.

Ha a népnyelvkutató ilyen módon tisztázta a népnyelv általános jellegét, összehasonlíthatja ezt az irodalmi és köznyelvvél. Így megállapítható ezekkel szemben, hogy a népnyelv egyedibb és konkrétabb, tehát képszerűbb és plasztikusabb, egyszerűbb, áttekinthetőbb, közvetlenebb, mint az irodalmi- és köznyelv.

A tüzetes népnyelvkutatás még bizonyára sok érdekes részletre fog rávilágítani. Most inkább csak a nyelvjáráskutatás és népnyelvkutatás elvi megkülönböztetésére s az ebből fakadó módszertani elvékre akartam rámutatni.

Kelemen József.

(*Deutscher Auszug*) — *Mundartenforschung, Volkssprachforschung.* — Das Hauptziel der ungarischen Mundartenforschung war bisher in erster

Linie die Systematisierung, was aber zur Vernachlässigung wichtiger Einzelheiten geführt hat und eine Erstarrung der Forschung zur Folge hatte. Das Augenmerk der Forscher war nur auf die mundartlichen Besonderheiten gerichtet, Kuriositäten können uns jedoch noch keinen Einblick in das Wesen einer Mundart als den Ausdruck einer bestimmten Volkart gewähren. Diese und andere Mängel der ungarischen Mundartenforschung können nach Verfasser nur durch eine andere Einstellung der Forschung behoben werden: die Sprache einer kleineren oder grösseren Volksgruppe solle nämlich in ihrer Ganzheit untersucht und dargestellt werden. Die Sprache der Mundartensprecher, hat aber in ihrer Gesamtheit auch besondere Eigenheiten im Vergleich mit der Schrift- und Umgangssprache der Gebildeten; ihre Erforschung ist die Aufgabe der volkskundlichen Sprachforschung. Hierher gehöre vor allem die Erforschung der produktiven und der receptiven (d. h. nur verstandenen) Sprachformen, innerhalb der ersteren müssen auch noch die üblichen und die gelegentlichen Sprachformen unterschieden werden. Hierher gehöre weiter die Erforschung der Unterschiede im Sprachgebrauch der Altersklassen und die des Einflusses der Sprache der Oberschicht.

A népi észjárás — kelmenevekben

A röghöz nőtt paraszt szemlélete, tárgyakat megnevező ösztöne elűt a kultüremberétől. Ne keressünk nála elvont hasonlatokat, körülményes logikai gondolkodást a névadásoknál sem. Ha eddig ismeretlen anyag, szerszám kerül kezébe, a maga egyszerű világából emel ki egy nevet, mely valamiképp egyezik az új dologgal külsőben vagy a használat módjában s azonosítja vele az új darabot.

Maradjunk a ruházat anyagánál. A változó parasztdivat hozza a legtöbb új hatást, itt találunk a népi észjárásra jellemző sok apróságot is.

Természetesen francia vagy egyéb elnevezéseket hiába keressünk. A parasztasszony meglát a „zsidó“-nál egy új kelmét s hirtelen, tréfás asszociációval megnevezi, legtöbbször jellemző tulajdonságát emelve ki.

Igy született meg a *súdár* név is, mellyel a lüstert tisztelik Kalocsán. Tudvalevő, hogy a *lósúdár* a ló szőre. Ez az anyag keménységénél és merevségénél fogva könnyen kelthette a parasztasszonyban a tréfás hasonlóságot, hogy valami paripa farkából szótték. Rajta is maradt a *súdár* mindörökre.

A *mocskos-selöm* mintájának köszönheti nevét. Brokát ez, elmosódott, egymásbaolvadó csokrokkal. Távolról azt a benyomást kelti, mintha valaki a még nedves virágokat összemocskolta volna. De bezzeg *picösködhetik* egy ilyen szoknyában a mőnyecske!

A *vakond* fényes, fekete szőrével való hasonlóságtól kapta